

УДК [336.233:368.914](477):005.332.2
DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-2-34>

Татарин Н.Б.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджменту
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Закорко К.К.
*студентка
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Козарь С.О.
*студентка
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Tataryn Natalya
*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Financial Management Department
Ivan Franko National University of Lviv*

Zakorko Kateryna
*Student
Ivan Franko National University of Lviv*

Kozar Sofia
*Student
Ivan Franko National University of Lviv*

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION FUNDS OF UKRAINE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальним питанням визначення сучасного стану розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Окреслено проблеми, що перешкоджають розвитку недержавних пенсійних фондів. Акцентовано увагу на необхідності та важливості добровільної недержавної системи пенсійних заощаджень та її ролі в забезпеченні розвитку економіки держави. Проаналізовано основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів, а саме: пенсійні внески, пенсійні виплати, кількість укладених пенсійних контрактів, сума інвестиційного доходу, тощо. Зазначено подальші тенденції розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, обґрунтовано заходи для активізації діяльності в сучасних економічних умовах та запропоновано рекомендації для вирішення існуючих проблем функціонування інституцій.

Ключові слова: пенсійна система, недержавні пенсійні фонди, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійні виплати, пенсійні внески.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена актуальным вопросам определения современного состояния развития негосударственного пенсионного обеспечения в Украине. Обозначены проблемы, препятствующие развитию негосударственных пенсионных фондов. Акцентируется внимание на необходимости и важности добровольной негосударственной системы пенсионных сбережений и ее роли в обеспечении развития экономики государства. Проанализированы основные показатели деятельности негосударственных пенсионных фондов, а именно: пенсионные взносы, пенсионные выплаты, количество заключенных пенсионных контрактов, сумма инвестиционного дохода, и тому подобное. Указано дальнейшие тенденции развития негосударственного пенсионного обеспечения в Украине, обоснованы меры необходимые для активизации деятельности в современных экономических условиях и предложены реко-

мендации для решения существующих проблем функционирования институтов.

Ключевые слова: пенсионная система, негосударственные пенсионные фонды, негосударственное пенсионное обеспечение, пенсионные выплаты, пенсионные взносы.

ANNOTATION

The article considers topical issues of determining the current state of development of the private pension system in Ukraine, and defines the concept of "private pension fund". In economic essence, the system of non-state pension fund is defined as an integral part of the system of accumulative pension provision, based on voluntary participation of individuals and legal entities in the formation of pension savings in order to receive additional pension contributions. Problems that hinder the development of private pension funds, namely the shadowing of wages and labor relations, lack of public awareness, lack of legislation are identified. The functioning of private pension funds in the country depends not only on reforming the existing pension system, but also on the growth of incomes, their de-shadowing and development of the financial market in general. The current pension system is not able to provide the population with the necessary pension assets. This problem can be solved by intensifying the activities of private pension funds. Emphasis is placed on the need and importance of a voluntary private pension system and its role in ensuring the development of the state economy. As world experience shows, in a market economy, the development of private pension funds is one of the important components to ensure effective functioning of the state. Private pension funds are powerful investment investors because they can mobilize additional investment resources. The main purpose of investing pension assets is to preserve the savings of the population. The main indicators of activity of non-state pension funds are analyzed, namely: pension contributions, pension payments, the number of concluded pension contracts, the amount of investment income, etc. Further trends in the de-

velopment of private pension provision in Ukraine are noted, substantiated the necessary measures to intensify activities in modern economic conditions, proposed recommendations for solving existing problems of institutions. However, in implementing the proposed measures should be remembered participation of both individuals and legal entities.

Key words: pension system, private pension funds, non-state pension system, pension payments, pension contributions.

Постановка проблеми. Сучасні економічні та демографічні умови країни, а саме наявність великих обсягів тіньової заробітної плати та поступове «старіння» нації, призводять до нестачі ресурсів бюджету Пенсійного фонду України. Вже не перший рік бюджет ПФУ є дефіцитним, уряд вимушений збільшувати обсяги коштів на його покриття, що, в свою чергу, створює додаткове навантаження на Державний бюджет і ускладнює можливості забезпечення належного рівня життя населення. Саме тому, в умовах сьогодення, необхідно розглянути розвиток недержавних пенсійних фондів як гідну альтернативу державній пенсійній системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в дослідженні удосконалення системи пенсійного забезпечення, зокрема шляхом розвитку недержавних пенсійних фондів, зробили Н. Ткаченко, О. Кириленко, В. Мамчур, С. Кузьменко, А. Нечай та багато інших.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на достатню кількість публікацій щодо необхідності розвитку недержавних пенсійних фондів, процес їх залучення як повноцінної складової пенсійної системи країни триває. Тому необхідність визначення проблем та перспектив подальшого розвитку є актуальною.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є визначення сучасних тенденцій розвитку недержавних пенсійних фондів України та перспектив функціонування в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в країні діє трирівнева пенсійна система. Третій рівень становить система недержавного пенсійного

забезпечення, що з'явилась внаслідок набуття чинності закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» у 2004 році.

Відповідно до вищезгаданих законодавчих актів, система недержавного пенсійного забезпечення визначається як складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, що базується на добровільній участі фізичних і юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання її учасниками додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [1]. Важливою відмінністю від державної пенсійної системи є те, що внески на індивідуальному рахунку учасника фонду – його власність, а отже, ніхто крім нього не може розпоряджатись цими коштами.

Як показує світовий досвід, в умовах ринкової економіки розвиток недержавних пенсійних фондів є однією з важливих складових для забезпечення ефективного функціонування держави.

Станом на кінець 2020 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди та 22 адміністратори НПФ. Однак слід зазначити, що аналітична інформація складена згідно даних 19 адміністраторів щодо діяльності 59 діючих недержавних пенсійних фондів [2]. Недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України (табл. 1).

Згідно даних наведених у таблиці, можемо побачити, що найменша кількість НПФ знаходиться у Житомирській, Херсонській та Полтавських областях – 1 або 1,7% від загальної кількості діючих НПФ. У Львівській та Харківській областях – 2 або 3,4% від загальної кількості. Дніпропетровська та Івано-Франківська області охоплюють по 3 НПФ або 5,1% від загальної кількості діючих. У Донецькій області знаходяться 4 НПФ, або ж 6,7% від загальної кількості діючих НПФ. Найбільша кількість НПФ розташована у м. Києві – 42, або 71,2% від загальної кількості діючих НПФ. Зосередження недержавних пенсійних фондів на території столиці легко пояснити, адже Київ є інвестиційним та фінансовим центром держави.

Таблиця 1

Територіальний розподіл НПФ станом на 30.09.2020

Регіон	Кількість	% від загальної кількості діючих НПФ
м. Київ	42	71,2
Донецька область	4	6,7
Дніпропетровська область	3	5,1
Івано-Франківська область	3	5,1
Львівська область	2	3,4
Харківська область	2	3,4
Полтавська	1	1,7
Херсонська область	1	1,7
Житомирська область	1	1,7

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Отже, функціонування НПФ охоплює досить малу кількість учасників, а також є нерівномірним за регіонами України.

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2018–2020 рр. відображені у таблиці 2.

Згідно даних таблиці, адміністраторами недержавних пенсійних фондів у 2020 році укладено 84,7 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 13,4% (10,0 тис. шт.) порівняно зі станом на 2019, та на 21,2% (18,4 тис. шт.) порівняно із 2018.

У структурі пенсійних внесків переважають внески від юридичних осіб. Згідно наших розрахунків, їх питома вага у загальній структурі пенсійних внесків в середньому у 2018–2020 роках становить 90%. За досліджуваний період пенсійні внески від юридичних осіб збільшились на 11,4%.

Пенсійні внески від фізичних осіб помітно менші за обсягами, їх середня питома вага у загальній структурі становить 9,9%. Не зважаючи на те, що цей показник зростає впродовж 2018–2020 років, сумарна кількість пенсійних внесків свідчить про недовіру населення до НПФ та недостатню інформованість. За досліджуваний період пенсійні внески від фізичних осіб-підприємців збільшились на 0,1 млн грн.

Ще одним важливим показником, що характеризує діяльність НПФ є пенсійні виплати. Згідно даних таблиці, упродовж 2018–2020 років даний показник збільшився на 27%, тобто на 228 млн грн.

Також дані таблиці свідчать про те, що загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, у 2020 становила 3 488,6 млн грн, що на 17,1%, або на 510,7 млн грн більше в порівнянні з 2019 роком та на 31,6%, або на 837,3 млн грн більше в порівнянні з 2018 роком.

Недержавні пенсійні фонди є потужними інвестиційними інвесторами, оскільки можуть мобілізувати додаткові інвестиційні ресурси. Їх діяльність може стати інструментом залучення довгострокових інвестицій у реальний сектор економіки [3, с. 51].

Протягом 2020 року основними напрямками інвестування пенсійних активів були державні цінні папери (45,7%), депозити в банках (40,3% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (5,5%), облігації внутрішніх місцевих позик (2,7%), об'єкти нерухомості (2,5%) [2]. Головною метою інвестування пенсійних активів є збереження заощаджень населення.

Потенціал, який закладений в механізмі недержавного пенсійного забезпечення для підвищення ефективності соціально-економічного розвитку країни, реалізований не повністю [4, с. 105]. Діюча пенсійна система не здатна забезпечити населення необхідними обсягами пенсійних активів. Вирішити дану проблему може активізація діяльності НПФ. Однак є певні суттєві перешкоди на шляху їх функціонування у повному обсязі, а саме: недосконалість законодавчого підґрунтя, низький рівень доходів населення, низький рівень довіри та обізнаності.

Нами запропоновано заходи, що покращать діяльність недержавних пенсійних фондів, а саме:

- посилення контролю діяльності НПФ з боку державних органів, що забезпечить можливість ефективного використання активів НПФ;
- активне зацікавлення населення державою щодо приймання участі в НПФ, що суттєво знизить рівень навантаження на існуючу пенсійну систему;
- створення корпоративних НПФ юридичними особами, що підвищить імідж підприємств та допоможе вирішити ряд соціальних, економічних та фінансових проблем.

Однак при реалізації запропонованих заходів слід пам'ятати, що головною засадою функціонування недержавних пенсійних фондів є добровільність участі як фізичних так і юридичних осіб.

Задля вирішення проблем функціонування НПФ в рамках тривірневої пенсійної системи на сьогодні, необхідно зробити певні кроки :

- провести загальний моніторинг усіх інструментів недержавного пенсійного страхуван-

Таблиця 2
Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів 2018–2020 рр.

Показники	2018	2019	2020	Темпи приросту, %	
				2019/2018	2020/2019
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	66,3	74,7	84,7	12,7	13,4
Пенсійні внески, млн. грн	1 964,2	2 112,6	2 319,4	7,6	9,8
у тому числі:					
- від фізичних осіб;	153,1	208,7	275,4	36,3	32,0
- від фізичних осіб-підприємців;	0,2	0,2	0,3	0,0	50,0
- від юридичних осіб	1 810,4	1 903,1	2 043,3	5,1	7,4
Пенсійні виплати, млн. грн.	781,5	912,9	1 069,5	16,8	17,2
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	80,8	83,3	86,3	3,1	3,6
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1 667,20	2 038,7	2 558,8	22,3	25,5
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2 651,30	2 977,9	3 488,6	12,3	17,1

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

ня для оцінки та аналізу розвитку недержавного пенсійного забезпечення в цілому;

– визначити систему стимулів, що спонукає до добровільної участі у всіх формах недержавного пенсійного страхування;

– розробити та реалізувати концепцію інтегрованого показника розвитку пенсійної системи.

Втілення даних рекомендацій активізує процес формування накопичувальних видів пенсійного страхування, сприятиме покращенню фінансової стійкості пенсійної системи, допоможе детінізувати трудові відносини та доходи. Ці заходи повинні забезпечити збільшення рівня соціального захисту пенсіонерів та сприяти соціально-економічному розвитку.

Висновки. Згідно законодавства України передбачено функціонування трирівневої пенсійної системи, однак сучасні реалії ілюструють функціонування лише першого і третього рівня пенсійного забезпечення, а повноцінне запровадження другого ще не відбулося. Його впровадження значно знизило б навантаження на існуючу пенсійну систему, однак через складну економічну ситуацію, низький рівень заробітних плат та значний рівень недовіри до подібних фінансових установ цей процес гальмується.

Функціонування НПФ охоплює досить малу кількість учасників, є нерівномірним за регіонами України, піддається значним ризикам та не має достатньої інформаційної підтримки, що загалом потребує розробки програми активізації розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Відповідно до даних аналізу основних показників діяльності НПФ у період 2018–2020 років можна стверджувати про: збільшення обсягів внесків та кількості укладених пенсійних контрактів; значне переважання питомої ваги пенсійних внесків від юридичних осіб над питомою вагою внесків від фізичних осіб у загальній структурі пенсійних внесків протягом всього досліджуваного періоду; збільшення пенсійних виплат та загальної вартості активів НПФ.

Для активізації розвитку НПФ в Україні було запропоновано заходи, що необхідно впровадити, які, на нашу думку, вплинуть на

ефективність функціонування сфери пенсійного забезпечення. Однак слід зауважити, що функціонування НПФ в країні залежить не лише від реформування наявної пенсійної системи, а й від зростання доходів населення, їх детінізації та розвитку фінансового ринку загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV (Редакція станом на 03.07.2020). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
2. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2020. Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgIadRinkiv/NPF/NPF_1_kv%202020.pdf.
3. Смоляр Ю.С., Терещенко Г.М. Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід і вітчизняна практика. *Фінанси України*. 2008. № 3. С. 43–51.
4. Приказюк Н.В., Тлуста Г.Ю., Ковбаса Т.С. Інвестування активів недержавних пенсійних фондів: тенденції та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 3. С. 102–106.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy Pro Nederzhavne Pensiine Zabezpechennia 09.07.2003 № 1057-IV [Law of Ukraine on Non-State Pension Provision from 09.07.2003 № 1057-IV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
2. National Commission for Regulation of Financial Services Markets: Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 30.09.2020 [Results of development of the system of non-state pension provision as of 30.09.2020]. Available at: https://www.nfp.gov.ua/files/OgIadRinkiv/NPF/NPF_1_kv%202020.pdf.
3. Smoliar Yu.S., Tereshchenko H.M. (2008) Osoblyvosti investytsiynoi diialnosti nederzhavnykh pensiynykh fondiv: zarubizhnyy dosvid s vitchyzniana praktyka [Features of investment activity of non-state pension funds: foreign experience and domestic practice]. *Finance of Ukraine*, vol. 3, no. 3, pp. 43–51.
4. Prykaziuk N.V., Tlуста H.Yu., Kovbasa T.S. (2016) Investuvannya aktyviv nederzhavnykh pensiynykh fondiv: tendencii ta perspektyvy [Investing the assets of private pension funds: trends and prospects]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 3, no. 3, pp. 102–106.